

'ככתבם וכלשונם'

'במה הארכת ימים...' –

'אם ראית תלמיד חכם שהאריך ימים, דע לך שהוסיף דקדוקים על חבירו, דברים שאינם כתובים בתורה, שהרי בפירושו אמרו במסכת מגילה במה הארכת ימים וכו' ואין שם דבר אחד מן התורה אלא דקדוקי של סברא שאינן של תורה' (ספר חסידים רי).

'סגולה לאריכות ימים – שמעתי מחסידים זקנים בשם הרה"צ הקדוש רבי יעקב יצחק מלובלין זצוקלה"ה, שבשעה שמקפלין תפילין של ראש כדי להניחו במטפחת, יניחו באופן זה שתהיה הקשר על המעברתא ולא מתחת התיתורא. והוא סגולה גדולה לאריכות ימים'.
(רמזי תורה לר' זאב וולף שערליף פר' האוינו בא,א)

'שמעתי מפי הצדיק ר' שמעון מירוסלאב, שהצדיק הקדוש מוהר"י מלובלין אמר לו בזה הלשון: אם תרצה להאריך ימים תכניע עצמך בפני כל צדיק' (סידור לב שמח לר' חנוך העניך מאלסעק).

'... שבכל אות מאותיות א"ב יש בו כח חיים מיוחד, כמו ששמעתי על 'במה הארכת ימים' דשלהי מגילה, דנחשבו שם כ"ב דברים ועניינים כשנוציא הכפולות (אשר אולי יוכל להיות שגם הם אין כפולים ממש, רק דוקא אותיות מנצפ"ך, ובספר יצירה בג"ד כפר"ת כפולות, ואין כאן מקומו), והם נגד כ"ב אותיות סדורים כסדר הא"ב, כל אחת חיות מיוחד מאות מיוחד, ואין כאן מקום באורם...' (מתוך ליקוטי מאמרים לר"צ הכהן, עמ' 126).
ע"ע מכתב מאליהו ח"ה עמ' 425.

'שאלו תלמידיו את רבי זכאי במה הארכת ימים? אמר להם: מימי לא השתנתי מים בתוך ד' אמות של תפלה' –
'היינו שלא נכנסתי לתפלה עם דמיון, שזה מורה 'השתנתי מים' כדאיתא...'.
(מי השלוח לקוטי הש"ס)

דף כח

'ואמר רבי יצחק: כל האוכל מבהמה שלא הורמו מתנותיה כאילו אוכל טבלים. ולית הלכתא כוותיה'
לפי שאיננו דומה לטבל שהרי המתנות ניכרות לעצמן וכמופרשות ועומדות הן (עפ"י רמב"ן ור"ן חולין קלו: תורת חיים; מנחת חינוך תקו, יא).

הרא"ש נימק דין זה, לפי שאין קדושה במתנות אלא חובת-טבת הן. והכוונה היא שלכך אין איסור לזר האוכלן, אבל אין זו נתינת טעם לכך שאינן טובלות את שאר הבשר, שהרי גם מעשר מותר לזרים ואין בו קדושה, וטובל. אלא הטעם כדלעיל שהן כמופרשות ומורמות מעיקרא.
ע"ע במובא בחולין קלד: מהגר"א נבנצל שליט"א.

'מימי לא נסתכלתי בדמות אדם רשע...'. לכאורה נראה שאין זה איסור מן הדין אלא ממדת חסידות, שעל כן נשתבח במדה זו. וכן אתה אומר בסמוך, במה שנשתבח 'תייתי לי דלא אסתכלי בכותי' [והרי נכרי לא עדיף מרשע ישראל] – אך יש לומר שאף על פי שאסור הדבר מן הדין, כיון שקשה להזהר בזה יש בדבר רבותא (עפ"י הנצי"ב).

מבואר בספרים הטעם, משום שישנה השפעה וחיבור-מה בין המסתכל לדבר שהוא מסתכל עליו (ע' בספר דובר צדק עמ' 159). וכן מובא ענין זה בכמה נושאים, הגורמים השפעה על המסתכל בהם [וכן השפעה הפוכה – מהאדם המביט אל הדבר]. ע' במובא בספר מנהגי ישראל ח"ג עמ' רא.

'מימי לא הקפדתי בתוך ביתי'. לפעמים צריך אדם להראות עצמו שהוא כועס כדי להטיל אימה על אנשי ביתו (שבת קה:), אבל בתוך ביתו שהוא פנימיות גופו ונשמתו – לא הקפיד כלל (עפ"י הנהגות ישרות דף טו; בניהו תענית כ). עוד על מדת ההקפדה, ע' במובא בסנהדרין כו.

'ולא הרהרתי במבואות המטונפות'. מסתבר שסבר כרבי יוחנן (בברכות כד) המתיר מן הדין להרהר במבואות המטונפות כשהוא מהלך. וזהו שאמר שהתנהג בחסידות ונמנע מדבר המותר (עפ"י רשב"א; מהרש"א תענית כ. וע"ע גבורת ארי ומאור ישראל שם; מגדים חדשים ברכות כד:).

'ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי'. משמע שמצד הדין הדבר מותר. וכן כתב הבית-יוסף (קנא, ג ובשו"ע) בשם ר"י בן חביב שבית המדרש אין דינו כבית הכנסת שאסור לישן בו, שאף על פי שקדושת ביהמ"ד חמורה מביהכ"נ – מותר לישן בו. והטעם יש אומרים, כיון שעשויים לשהות בו זמן רב ללמוד ולשמוע, וקשה לזוהר משינת עראי, על כן לא אסרו זאת לכל אדם. ויש מפקקים בהתר זה, ובפרט בבתי מדרשות שלנו שגם מתפללים בהם, יש להסתפק שמא דינם כבית הכנסת לחומרא. ואולם כל זה בסתם אנשים, אבל חכמים ותלמידיהם, כיון שנמצאים שם בקביעות מותרים לישן אף שינת קבע, משום ביטול תורה התירו להם. ומובן במה שנשתבח בכך שלא ישן בבית המדרש, הגם שהיה מותר לו מן הדין (ע' משנה ברורה ובאור הלכה שם א. ובאריכות בשו"ת פרי יצחק ח"ב ה; רשימות שעורי הגר"ד סוכה כח. וע"ע בגבורת ארי תענית כ).

'ולא קראתי לחבירי בחניכתי ואמרי לה בחניכתי'. כך גרס הערוך. 'לא קראתי בחניכתי' – שלא כניתי לו שם. 'בחניכתי' – אפילו שם שאחרים כינו לו לא קראתיו. ובספר 'בניהו' (לרבי יוסף חיים מבגדד) פירש שהיה נוהר שלא לקרוא לחברו בשם כינוי וקיצור, כגון 'חוגי' ליצחק, 'אליאס' לאליהו וכד', וכן היה נוהר שלא לקרוא לחברו בשם משפחתו לבד, כדרכם של אנשים לומר הלך לוריא, בא לוריא וכד', אלא היה נוהר להזכיר שם האדם כמות שהוא. ולכך האריך ימים כי ידוע שחיות האדם תלוי באותיות שמו [בסוד וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה – הוא שמו]. ואם מזכירו באותיות שמו ממש, מחזק החיות שלו, לכך זכה בעבור זה לחיים ארוכים.

(ע"ב) 'כי הא דרבינא ורב אדא בר מתנה הו קיימי ושאלו שאילתא מרבא, אתא זילחא דמיטרא עיילי לבי כנישתא. אמרי האי דעיילינן לבי כנישתא לאו משום מיטרא...'. ואף על פי שאמרו

שחכמים ותלמידיהם מותרים כי הוא ביתם לכל דבר, נראה שזה אמור רק בבית המדרש מפני שמצויים שם כל היום, אבל לא בבית הכנסת (עפ"י ר"ן).

משמע מדבריו שמוותר לת"ח להיכנס לבית המדרש מפני החמה או הגשמים אף על פי שכעת אינו לומד, כי עשו בית מדרש כביתו לגמרי, כל שאין בו קלות ראש.

ואולם ממה שהעמידו התר חכמים ותלמידיהם לאחר 'אין אוכלין ואין שותין ואין ניאותין בהם' ולא לאחר 'אין מטיילין בהן' נראה לדייק שזה אסור אף לת"ח בביהמ"ד, כי השילוב אינו מצורך הגוף כאכילה ושתיה והגוי.

ויש אומרים שהיו מחמירים על עצמם (ע' הגהות אשר"י). ויש אומרים שלא התירו לת"ח אלא מדוחק (עפ"י הרמב"ם. ע' רעק"א או"ח קנא, א).

'לשתמש איניש במאן דתני ארבעה' – ששנה ארבעה סדרים לעצמו, 'ולא לשתמש במאן דמתני ארבעה' – לאחרים (רש"י שעל הרי"ף, וכן מובא בר"ן). ורבנו חננאל ורי"ף פירשו: 'דתאני' – ששנה ארבעה סדרי משנה. 'דמתני' – שגמר תלמוד ארבעה סדרים.

'כי הא דריש לקיש הוה אזיל באורחא... אי הכי גמור מיני הא מלתא דאמר רבי זירא בנות ישראל הן החמירו על עצמן שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבות עליו שבעה נקיים'. יש לבאר מדוע נקט הלכה זו בדוקא, כי הנה אמרו (בתענית י) אל תרגזו בדרך – אל תתעסקו בדבר הלכה, ודוקא לעיוני אבל לגרוס הלכה פסוקה מותר וצריך, כדברי רבי אלעאי בר ברכיה: שני תלמידי חכמים שמהלכים בדרך ואין ביניהם דברי תורה ראויים לישרף. והנה אמרו בברכות (לג.) היכי דמי 'הלכה פסוקה' [שעליה אמרו אין עומדים להתפלל אלא מתוך הלכה פסוקה, ולא מתוך משא ומתן המצריך עיון], כי הא דאמר רבי זירא בנות ישראל החמירו על עצמן וכו' – כי כיון שמקור הלכה זו ממנהג שהנהיגו על עצמן, אין שייך בדבר מחלוקת וספק כלל.

ואף כאן כיון שרצה ריש לקיש ללמד לאותו אדם דבר הלכה כדי שייחשב כתלמיד ולא ימנעהו מלשמשו, לכך לימדו הלכה פסוקה כי עיון אסור בדרך, ולכן לימדו מאמר זה (עפ"י נפש חיה לר"ר מרגליות מז, א).

ע"ע פלפול גדול בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"ג נט, ובספר בניהו.

'ככתבם וכלשוונם'

'במה הארכת ימים... לא קבלתי מתנות, כי הא דרבי אלעזר כי הווי משדרי ליה מתנות מבי נשיאה לא הוה שקיל, כי הוה מזמני ליה לא הוה אזיל, אמר להו: לא ניחא לכו דאחיה! דכתיב ושונא מתנת יחיה' –

כי מי ששונא את המתנות ראוי שיהיה בשביל זה חי, כי המקבל דבר מזולתו אין ראוי לו החיים, כי החי עומד בעצמו, ולפיכך אמרו כי העני נחשב כמת, וזה מפני שאין לו החיים בעצמו כאשר הוא צריך לזולתו ואין לו בעצמו החיים, אבל מי שהוא שונא מתנות שהוא רוצה שיהיה עומד בעצמו מבלי שיקבל מאחר ודבר זה הוא החיים. ולכן יקרא המעין שהוא נובע בעצמו ולא קבל המים – נקרא מעין חיים, כי חיותו בעצמו ואינו מקבל המים' (נתיבות עולם למהר"ל, נתיב התורה ד).

'... ומאחר שאינו שייך למקבל אם כן אין הנאה זו ראויה לו כלל, שאינה מחלקו ושורש נפשו, ועובר בזה על 'לא תחמוד' כשיחמוד ליקח דבר שאינו שייך לו. ועל ידי זה יוכל לפעמים לאבד גם השייך לו, כמשפט החומד מה שאינו שלו – דגם מה שיש לו לקחו ממנו (כמו שאמרו בסוטה ט.) וכגמלא דאזיל למתבע קרני (בפרק 'חלק'). ופעמים יוכל ליטול בזה חיותו ח"ו, וכמו שכתוב ושווא מתנת יחיה. ובחולין מד: 'לא בעי מר דאיחי' – דכל קניני האדם הם לצורך קיום חיותו בעולם הזה, וחלקי חיותו מתפשטים בהם, כידוע בסוד נפשם בהם תתעטף, ועל כן כל אחד קניניו הם כפי מה שבכח התפשטות חיותו וחלקי נפשו, ובמתנה דאפשר שיקבל קנין שאין שייך לו, הרי הוצרך להתפשט חלק מחיותו במה שאין שייך לו, ובוזה חיותו אפשר שיתמעט.

ובמגילה איתא במה הארכת ימים... לא קבלתי מתנות ונראה דאין רצה לומר דזה גורם אורך יותר מהקצוב, רק באמת הוא נקצב לו אורך ימים, דעל כן אתו גוויזאי ומחו ליה, דידעו שאריכת ימיו היה שקצוב לו כך והוא לא חטא שיפחתו לו, ומשאלתו נראה דמחזיקו בחוטא ושראוי שיפחתו לו על כן מחו ליה, ובאמת הוא שאל לפי שאין שום אדם בדורות ההם שהאריך ימים כל כך, חשב דודאי על ידי זכות הוסיפו לו, והוא השיב דהם הקצובים אלא שבחטא קל פוחדתין מהקצוב, ואין אדם צדיק בארץ שיעשה טוב ולא יחטא, ועל כן אין שום אדם חי כל כך אבל הוא נזהר גם מדקדוק קל דקבלת מתנות, וגם היה מעביר על מדותיו דמעבירין פשעיו, על כן לא נגרע מקצבתו.

ויותר נראה דבאמת רבי עקיבא עצמו השואל שם, סבירא ליה ביבמות נ רע"א זכה משלימין לו לא זכה פוחדתין לו ואי אפשר כלל להוסיף, ועל כרחך דכך נקצב לו ומה שאל במה הארכת ימים – וצריך לומר דהתוס' (שם ד"ה משלו) כתבו דכשנגזר לשום אדם ונגרע ממנו שפיר מוסיפין לזה (על ידי הזכות) דאינו תוספת, ע"ש. ואם כן שפיר משכחת לה תוספת משניו של אותו דלא זכה שפחתו לו, ועל זה שאלו במה יזכה לאותן שנים שנפחת מאחר, ועל זה אמר מימי לא קבלתי מתנות דלא חשקתי לשל אחר מה שאינו שלי, וכן היא המדה כנגד מדה לתת לו של אחרים מה שאין שייך לו, רק שהוא כזוכה מההפקר כיון דהוא לא רצה מעולם הזה ולא חמד לכך, אז הש"י נותן לו בשביל שלא חמד, וגם שהעביר על מדותיו וצורבא מרבנן דמעביר במיליה מוסיפין לו, כההיא דחגיגה שהביאו תוס' שם, והיה ותרן בממון לתת משלו לאחר, וגם זה מדה כנגד מדה, הש"י נותן של אחר הנשאר כהפקר לו, ובכל אחת מהם סגי לזכות אלא דהוא היה לו שלשתן ואם כן שפיר גורם להאריך.

ומכל מקום גם זה אמת, דמקצר, וכמפורש בסוטה (מז:): משרבו מקבלי מתנות נתמעטו הימים ונתקצרו השנים. וכוונת כפל הלשון... (מתוך ישראל קדושים עמ' 35–34. עע"ש).

'... ובענין שאלתו – בגדר 'שווא מתנות יחיה' שהובא כמה פעמים בש"ס, והוא מבואר בשו"ע חו"מ סוס"י רמט מדין מדת חסידות. ובלשון הטור (שלא העתיק המחבר): מדת חסידות שלא לקבל מתנה משום אדם. עד כאן. והיינו שהוא מדת חסידות בלי יוצא מהכלל, אפילו לקבל מצדיקים וקרובים – עיין חולין ז: ושם מד: ועיין מגילה כט. וקדושין נט. ומחולין ז: משמע אפילו מאביו. אמנם אם מתיקרים במה שנקרא שמו עליהם, איתא בחולין מה: דאין זה בגדר מתנה אלא הנאתם הוא, כמו שכתב רש"י שם. וכזה הנדון של כבוד-תורתו, דאף שאין כב' מטריח עבור המוסד, אבל עצם הדבר להיות נקרא שמו עליהם, הנאה היא בשבילם, ועבור הנאה הזאת הם משלמים, וכב' מותר לקבל.

ועל שאלת בנו המופלג, בענין שנותן חמשים לא"י לחודש לבתו, והבן, צדיק בן צדיק, טוען שונא מתנות יחיה – ואם כי טענתו טענה, אמנם כנראה שבסבלונות שרגילים ליתן לבני משפחה אין מקפידים בכך, וגם אם יש בו סרך מצוה של קירוב דעת על ידי זה להשפיע לטובה על הבת, יש גם כן להקל עפ"י יסוד דברי הדרישה חו"מ סי' רמט שם ותל"מ' (מתוך שו"ת שבט הלוי ח"ו רכט).

'כל המעביר על מדותיו מעבירין ממנו כל פשעיו' – ע' בהרחבה במצוטט ביוסף דעת ראש השנה יז.

'שאלו תלמידיו את רבי זירא במה הארכת ימים, אמר להם... ולא הרהרתי במבואות המטונפות' – שלא הרהרתי בענינים המלכלכים דעת האדם (מי השלוח לקוטי הש"ס).

(ע"ב) 'היכי נספדיה הי צנא דמלי סיפרי דחסר' –

'בדבר מזה שהערת, הנה ידוע ענין חשיבות גמרא שאיתא בסוף פרק אלו מציאות שאין לך מצוה (שם איתא: מדה) גדולה מזו, שהוא בירור טעמי ההלכות ובירור טעמי המחלוקת. ובמקומות הרבה קרא ללימוד הגמרא שימוש תלמידי חכמים, בברכות דף מ"ז ע"ב על הא דאחרים אומרים אפילו קרא ושנה ולא שימש תלמידי חכמים הרי זה עם הארץ, פרש"י הוא הגמרא התלויה בסברא שהיו נותנים לדברי משנה טעם והיו מתאספים יחד ועוסקים בכך והיא דוגמת הגמרא שסידרו האמוראים.

וכן הוא בטוה דף כ"ב. ועיין במגילה דף כ"ח ע"ב ועוד הרבה מקומות.

וכבר אמרתי כמה פעמים (ע' אגרות משה או"ח ח"ד לט) שאף בזמנינו שכבר נכתב כל הש"ס וגם פסקי הגאונים ברי"ף ורמב"ם ורא"ש וטור וש"ע עם כל המפרשים שעליהו, איכא גם לנו תורה שבעל פה שלא נכתב עדיין, ואי אפשר לידע התורה על בוריה בלא שימוש תלמידי חכמים. שלכן נקרא גמרא שימוש תלמידי חכמים, משום שצריך להבין דברים הכתובים איך לקולטם במוחו, שלזה צריך רב שיסביר ההלכה לפי סוגיית הגמרא בפה ממש, וגם חברים שיתחדדו בזה שישמעו איך מבינים כל אחד לאחר שנקלט במוחו הדברים ששמעו, וגם מה שהבינו בעצמם לפי ערך ההבנה שלמדו מרבים גם בענינים אחרים שלמדו גם כל הענין בעצמם.

וזהו עיקר הגדול בלימוד התורה, שזה שייך להתחדש כל ימיו, אף בימי זקנה ושיבה ולהתגדל בכל יום יותר מכפי שהיה אתמול שנעשה לעצמו תרוייהו רב ותלמיד. ולבחינת לימוד זה אם עלה יפה אצלו, הוא שיתייגע כל אחד להתעמק יותר ויותר לפי הדרך שכבר קלטה מוחו משמיעת השיעורים אף שהיו בענינים אחרים. ולמצוא דברים הצריכים ביאור, וגם קושיות באיזה סוגיא, ולתרגם ולהסבירם לחבריו בעל פה ולפעמים גם לכותבם, שמזה יבחנו שנתגדלו ויראו להתגדל עוד יותר ויותר עד למדרגת גברא רבא' (אגרות משה יו"ד ח"ד לב).

דף כט

'בא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקב"ה, שבכל מקום שגלו שכינה עמהן...' – 'שהשכינה, מה שהשי"ת שוכן בתוך תומאותם רצונו לומר תמון בלב כל איש ישראל אף בעת היותו בתכלית המרחק מן השי"ת, דבר זה הוא אף בגלות...' (מתוך שיחת מלאכי השרת עמ' 64).

[מבואר בגמרא שממדת חסידות שלא להשתין מים בתוך ד' אמות של תפלה, ואמר רבי זכאי שבזכות הנהגה זו האריך ימים. והנצי"ב כתב: דוקא ברשות שלו, אבל ברשות הרבים אין צורך אף לא ממדת חסידות].

צד אחד ברבית - ע' ב"מ סה.

דפים כז - כח

מג. אלו הנהגות טובות נמנו בסוגיא שבזכותן האריכו חכמים ימים?

שאלו תלמידיו את רבי זכאי, במה הארכת ימים? אמר להם: מימי לא השתנתי מים בתוך ד' אמות של תפלה, ולא כניתי שם לחבירי ולא ביטלתי קידוש היום (על היין). אמא זקינה היתה לי, פעם אחת מכרה כיפה שבראשה והביאה לי קידוש היום. [תנא, כשמתה הניחה לו שלש מאות גרבי יין. כשמת הוא הניח לבניו שלשת אלפים גרבי יין. וכן מסופר על רב הונא שמישכן את אבנטו בשביל ליקח לקידוש היום]. רבי אלעזר בן שמוע אמר לתלמידיו כששאלוהו במה האריך ימים: מימי לא עשיתי קפנדריא לבית הכנסת, ולא פסעתי על ראשי עם קדוש (שההולך על גבי מסיבתן של היושבים בקרקע, נראה כפוסע על ראשיהם), ולא נשאתי כפי בלא ברכה (שהכהנים מברכים על המצוה קודם נשיאת כפיהם). רבי פרידא: מימי לא קדמני אדם לבית המדרש, ולא ברכתי לפני כהן [תלמיד חכם] (רש"י: בסעודה. ויש מפרשים: בקריאת התורה. ואפילו הכהן כפוף אליו ואינו חשוב כמותו. עת"ס), ולא אכלתי מבהמה שלא הורמו מתנותיה. [רבי יצחק בשם רבי יוחנן אוסר לאכול מבהמה שלא הורמו מתנותיה כמו טבל. אבל אין הלכה כן, ומכל מקום החמיר רבי פרידא שלא מן הדין. ע"ע בשפת אמת]. רבי נחוניא בן הקנה: מימי לא נתכבדתי בקלון חברי, ולא עלתה על מטתי קללת חברי [כמו שנהג מר זוטרא, כאשר עלה על מטתו אמר מחול לו לכל מי שציערני], וותרן בממוני הייתי. רבי נחוניא הגדול: מימי לא קבלתי מתנות [וכן נהגו רבי אלעזר ורבי זירא, שמיאנו לקבל מתנות מבית הנשיא, משום וישנוא מתנת יחיה], ולא עמדתי על מדותי, וותרן בממוני הייתי. רבי יהושע בן קרחה: מימי לא נסתכלתי בדמות אדם רשע [וכן למד רבי יוחנן לאסור מדברי אלישע ליהורם. ורבי אלעזר במשלי. רבי אלעזר אמר: המסתכל בפני רשע עיניו כהות, כמו שנגרם ליצחק אבינו משום שהסתכל בעשו הרשע].

הנצי"ב צדד שזהו איסור מדינא ולא מדת חסידות בעלמא.

ומכל מקום נראה שדוקא להסתכל בו ביותר ולהתבונן בצלמו ודמותו אסור, אבל ראייה בעלמא מותר (מגן אברהם סו"י כה).

רבי זירא: מימי לא הקפדתי בתוך ביתי, ולא צעדתי בפני מי שגדול ממני, ולא הרהרתי במבואות המטונפות, ולא הלכתי ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין, ולא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי, ולא ששתי בתקלת חבירי, ולא קראתי לחבירי בחניכותו / בחניכותי.

דפים כח - כט

מד. א. אלו דברים אסור לעשותם בבית הכנסת משום קלות ראש וזלזול, ואלו מותרים?

ב. מה דין הנ"ל בבית הכנסת שחרב?

ג. 'ודאשתמש בתגא חלף' - כיצד?

קסב